



BULLETIN OF ECONOMIC THEORY AND ANALYSIS

Journal homepage: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/beta>

Antonio Gramsci'nin Niccolò Machiavelli'yi Keşfetmesi: Siyasi-İktisadi Olgunun Önceliği Sorunu

Fırat MOLLAER  <https://orcid.org/0000-0003-2788-8049>

To cite this article: Mollaer, F. (2024). Antonio Gramsci'nin Niccolò Machiavelli'yi Keşfetmesi: Siyasi-İktisadi Olgunun Önceliği Sorunu. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 9(3), 835-863.

Received: 20 Aug 2024

Accepted: 16 Sep 2024

Published online: 31 Oct 2024



©All right reserved



Bulletin of Economic Theory and Analysis

Volume 9, Issue 3, pp. 835-863, 2024

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/beta>

Original Article / Araştırma Makalesi

Received / Alınma: 20.08.2024 Accepted / Kabul: 16.09.2024

Antonio Gramsci'nin Niccolò Machiavelli'yi Keşfetmesi: Siyasi-İktisadi Olgunun Önceliği Sorunu

Fırat MOLLAER^a

^aDoç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Bursa, TÜRKİYE

<https://orcid.org/0000-0003-2788-8049>

ÖZ

Bu makale şu sorudan yola çıkmaktadır: Siyaset ve iktisat arasındaki ilişkiler üzerine düşünen bir Marksist iki dünya savaş arası dönemin çetin koşullarında 16. yüzyılda yaşamış bir siyaset filozofu olan Niccolò Machiavelli'nin kitaplarını okursa ne olur? Buradaki Marksist, Antonio Gramsci, Machiavelli'nin kitabı ise öncelikle *Prens*'dir. Machiavelli, Gramsci'nin "siyasi-iktisadi olgunun önceliği"ni ifade etmesinde ve ekonomik yapının tek belirleyici olmadığı bir politik ekonomi anlayışının benimsenmesinde etkili olmuştur. Gramsci, *Modern Prens*'de İtalyan faşizmi koşullarında eleştirel-devrimci bir siyaset bilimi incelemesinin zorunluluğu varsayımıyla, Machiavelli'nin yaklaşık beş yüzyıl önce yazılan (1513) ünlü *Prens*'inin izinden gider. *Prens* nasıl modern siyaset biliminin başlangıçlarını ortaya koyuyorsa, Gramsci'ye göre *Modern Prens* de Marksizm'in eleştirel gücüyle birleştirilmiş eleştirel bir siyaset bilimi çözümlemesinin mihenk taşı olacaktır. Machiavelli'nin temel sorunsalı, İtalya'nın bölünmüş yapısından siyasi önderliğin zorlayıcı ve meşru gücüne dayanan bir "yeni düzen"nin nasıl kurulacağıdır. Gramsci, Machiavellici sorunsalın özünü devralır; burjuva hegemonyası ve faşizmin gelişimine karşı toplumun temel sınıfsal güçlerini eklemeyerek yeni bir düzene doğru seferber eden siyasi önderliğin nasıl kurulacağı sorusuna sevk eder.

Anahtar Kelimeler

Antonio Gramsci,
Niccolò Machiavelli,
Siyasi-İktisadi
Olgunun Önceliği

JEL Kodu

B0, B30, Z1

CONTACT Fırat MOLLAER ✉ firatmollaer@uludag.edu.tr 📧 Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Bursa, TÜRKİYE.

Antonio Gramsci's Discovery of Machiavelli: The Primacy of the Political-Economic Phenomenon

ABSTRACT

In *The Modern Prince*, the centerpiece of his great oeuvre, Gramsci follows in the footsteps of Machiavelli's famous *The Prince*, written nearly five centuries earlier (1513), on the assumption of the necessity of a critical-revolutionary study of political science under Italian fascism. Just as *the Prince* laid down the beginnings of modern political science, so, according to Gramsci, the "new prince" will be the cornerstone of a critical analysis of political science combined with the critical power of Marxism. Machiavelli's central problematic is how to build a "new order" based on the coercive and legitimate power of political leadership out of the divided structure of Italy. Gramsci takes over the essence of the Machiavellian problematic, leading to the question of how to build a political leadership that articulates and mobilizes the basic forces of society against bourgeois hegemony and the fascist rise towards the establishment of a new order. Machiavelli was influential in Gramsci's articulation of the "primacy of the political-economic phenomenon" and the adoption of an understanding of political economy in which the economic structure is not the sole determinant.

Keywords

Antonio Gramsci, Niccolò Machiavelli, The Primacy of the Political-Economic Phenomenon

JEL Classification

B0, B30, Z1

1. Giriş

İtalyan siyaset filozofu Niccolò Machiavelli (1469-1527) uzun bir dönem boyunca ahlaksız bir çıplak iktidar savunucusu olarak anlaşılmıştır. *Prens*, yayımlanmasından sonra Katolik Kilisesi'nin yasaklı kitaplar listesine alınmış, devlet aklı ya da hikmet-i hükümet anlayışının kurucu eseri sayılmış, İngiliz tiyatrosundan Prusya kralı Büyük Frederick'e bir kötülük kaynağı biçiminde tasvir edilmiştir. Bununla birlikte, büyük anti-Makyavelizm birleşmesinin yanında başka yorum hatları da açılmıştır. Spinoza'nın Machiavelli'yi bir özgürlük filozofu olarak andığı Politik İnceleme'si yeni bir başlangıç noktasıdır. 18. yüzyıla gelindiğinde -20. yüzyılda benimsenip daha fazla geliştirilecek- bir Machiavelli yorumu ortaya çıkar: Cumhuriyetçi Machiavelli. Rousseau gibi Aydınlanma filozoflarına göre Machiavelli'nin kitabı cumhuriyetçilerin el kitabıdır (Mollaer, 2024). Machiavelli düşüncesi 19. yüzyılda İtalyan birleşmesinin öncü isimleri tarafından milliyetçilik temelinde yorumlanmış, 20. yüzyılda ise Machiavelli yorumlarında dikkat çekici bir kırılma yaşanmıştır. Bu sıradışı Machiavelli yorumu farklı bir düşünür imgesine yaslanır: Demokratik filozof ve devrimin el kitabının yazarı Machiavelli. İtalyan siyaset filozofu Antonio Gramsci'nin (1891-1937) 1930'larda yarattığı yeni Machiavelli, 20. yüzyılda Machiavelli'nin

soldan yorumlanmasının önünü açacak ve vülger Marksizm’de ikincil bir görüngüye indirgenmesine karşı siyasetin özgüllüğünü savunan yeni sol için işaret fişeği olarak anlaşılacaktır. Bu yazının amacı Gramsci’nin Machiavelli düşüncesiyle girdiği diyalogu kavramsallaştırmak ve kuramını adım adım oluştururken Machiavelli düşüncesindeki bazı kavramları nasıl kendisine kattığını göstermektir.

Gramsci, Machiavelli okumasını, Machiavelli düşüncesinin bizzat hegemonya mücadelesine konu olduğu bir yorum savaşları ortamında gerçekleştirmiştir.¹ Dolayısıyla, ilk olarak, Gramsci’nin Machiavelli okumaları sırasında karşı karşıya geldiği yerleşik Machiavelli yorumlarını ortaya koyuyoruz. Ardından Gramsci’nin işçi ve köylü sınıflarının prensliği olarak gördüğü Leninci düşüncenin tarihsel (Bolşevik Devrimi) ve kuramsal müdahalesinin (“Kapital’e karşı devrim”) *Modern Prens*’teki bazı izlekleri öncelediğini gösteriyoruz.² Son olarak, Gramsci’nin Machiavelli’yi keşfetmesi sürecinin izlerini sürüyor ve söz konusu diyalogun kuramsal sonuçlarını çözümlüyoruz.

2. Yorum Savaşları: Machiavelli Hegemonya Mücadelesinde

Machiavelli’yi yorumlamak kuramsal olduğu kadar pratik bir sorun olagelmıştır. Bunun en iyi örneği Machiavelli’nin İtalya’sıdır. İtalya, 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ikinci yarısına, Machiavelli üzerinde gerçekleşen yorum savaşlarına sahne olmuştur. Gramsci, Machiavelli düşüncesiyle böyle bir düşünsel-siyasal ortamda diyaloga girmiş, yorumunu geliştirirken üç

¹ Hegemonya hegemonik ilişkileri anlattığından ilişkinin bağlamına göre hegemonyanın tanımı da değişir. Bu nedenle *Hapishane Defterleri*’nde değişen bağlamlarda farklı hegemonya tanımlarıyla karşılaşırız. Ana metindeki bağlamı göz önünde tutarsak başlangıç düzeyinde bir hegemonya tanımı şu olabilir: “ ‘Hegemonya’ sınırları belirli bir ahlaki yaşam sistemi (hayat görüşü vs.) anlamına gelir” (Gramsci, 2014: 240).

Yorum savaşları, Machiavelli’den hareketle belli bir dünya görüşünü kabul ettirmeye yönelik ideolojik mücadeleler olduğundan hegemonya mücadelesinin bir örneğidir. Ayrıca, hegemonya olarak devlet kavrayışı içinde “Devlet sadece ‘kurumsallaşmış’ görüldüğü yerlerde değildir” (2014: 244). Yorum savaşları da Devletin “baskıcı devlet aygıtına indirgenemeyeceği, ‘sivil toplumun’ bazı kurumlarını da kapsadığı” böyle bir alanda gerçekleşmektedir (Althusser, 2015: 49).

² Gramsci’nin sonradan *Hapishane Defterleri* olarak derlenecek elyazmalarındaki bazı defterleri Machiavelli’ye ayırdığını biliyoruz. *Hapishane Defterleri* ilk kez düzenlenirken Machiavelli’yle ilgili bir başlık seçilmiş ve 6 ciltlik *Hapishane Defterleri* derlemesinin bir cildine “Machiavelli, Siyaset ve Modern Devlet Üzerine Notlar” başlığı verilmiştir (Note sul Machiavelli sulla politica e sullo Stato moderno). Gramsci’nin siyaset bilimi, devlet ve Machiavelli konularındaki yazılarından derlenmiş bir seçki İngilizcede *Modern Prens* (The Modern Prince) başlığı altında yayımlanmıştır (Fontana, 2013: 7; Buttigieg, 2011: 11). Bu çalışmada Gramsci’nin Machiavelli üzerine yazmayı tasarladığı kitaba atıf yaparken *Modern Prens*, siyasal önderlik ve partiye işaret ederken modern prens ifadelerini kullanıyoruz.

Machiavelli yorumunu hazır bulmuştur: İtalyan milliyetçilerinin erken ulusçusu, İtalyan filozof Benedetto Croce'nin siyasi olgunun kâşifi bilimsel düşünürü, İtalyan faşizminin habercisi.

Milliyetçilerin Machiavelli'si, *Prens*'in "İtalya'yı Barbarların Elinden Kurtarmaya Çağrı" başlıklı son bölümüne atıfla yaratılmıştır. Aslında, Machiavelli yorumcuları arasında, *Prens*'in bu bölümünün kitabın bütünlüğü içindeki konumu, retorik bir eklenti mi yoksa önceki bölümlerin tutarlı bir uzantısı mı olduğu konusunda bir tartışma vardır. Fakat Machiavelli'nin yabancı işgali ve İtalya'nın siyasi düzensizliğine yol açan (paralı ordular, feodal hırslar ve benzeri) iç öğelerle ilişkilendirdiği barbarlıktan kurtuluş çağrısı 19. yüzyılda milliyetçiler tarafından sahiplenilmiştir (Gilbert, 1954: 38-39).

Erken ulusçu Machiavelli yorumunun köklerine uzanırsak, İtalyan romantizmi ve ulusal birliği düşüncesinin müjdecilerinden biri olarak kabul edilen Venedikli-Yunan şair Ugo Foscolo'nun (1778-1827) açtığı çığırda karşılaşırız. Şair, İtalyancanın ulusal ve tarihsel önemini vurgularken, Dante, Boccaccio ve Petrarca'ya ek olarak Machiavelli'yi de ele alır. İtalya'nın tarihsel bölgelerinde oligarşinin yıkılması ve cumhuriyetin kurulması mücadelelerinde rol oynayan Foscolo, *Prens*'i tiranlığa karşı cumhuriyetçi bir metin olarak değerlendiren -Spinoza ve Rousseau'nun başlattığı- yorum geleneğinin halkalarından biri olmuştur (Berlin, 2013: 35). Gramsci, Foscolo'nun okumasını liberal-romantik ve demokratik Machiavelli okulu içinde konumlandırır. Bu okul, Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'nden Foscolo'nun *Mezarlar*'ına ve Mazzini'nin Machiavelli üzerine düşüncelerine doğru farklılaşarak genişler (Thomas, 2017: 529-530).

Foscolo, *Hapishane Defterleri*'nin "Ugo Foscolo ve İtalyan Edebi Retoriği" başlığı altında, "heykellerde ulusun zaferlerini güçlendiren bir motif gören retorik kültürel geleneğin ana 'kaynağı' olarak" karşımıza çıkar. Özünde hümanist olan İtalyan muzaffer geçmişine övgü, 1930'lara doğru "salt dekoratif, harici ve retorik motife dönüştüğünden bir 'çarpıtma'" anlamını taşımaya başlayacaktır (Gramsci, 2012b: 45). Gerçekten Foscolo'nun yüzü geçmişe dönük mezarlar söylemi 19. yüzyıl liberal-milliyetçiliği ve hümanizminden faşist söylem cephaneliğine doğru bir başkalaşım geçirmiştir. Foscolo, 1928'den itibaren, faşizmin tarihteki öncülerini icat eden bir yayın dizisi içinde "İtalyan ulusal mirasının şatafatını sergileyen 'görmekli' yazarlar"dan biridir (Buttigieg, 2012a: 431). Bu bağlamda, *Modern Prens*'in Machiavelli yorum savaşlarına ilk müdahalesinin neden Machiavelli düşüncesinin edebi retorik gelenekten farklılığını vurgulamak

biçiminde gerçekleştiğini kolaylıkla anlayabiliriz. Gramsci'ye göre, Machiavelli siyasi kavrayışı (“büyük bir ulusal Devlet zorunluluğu” çıkarımı) ile döneminin hümanizminden ve Rönesans kozmopolitizminden ayrılır (Gramsci, 2014: 70, 125). Başka bir deyişle, Machiavelli'nin antik Roma geçmişine yönelişinin siyasallığı, Foscolo'nun büyük İtalyan tarihsel kişiliklerinin mezarları göndermesinden ve İtalyan uyanışını sağlamayı amaçlayan tutumundan farklılaşır. Floransalı düşünürün Roma geçmişine ilgisi Romalıların *virtú* (siyasi erdem ya da meziyet) kavramıyla ilgilidir. Buradaki siyasallık özellikle vurgulanmalıdır. Çünkü Gramsci Machiavelli'yi kültürel ya da romantik bir milliyetçi olarak değil siyasal olgunun keşfi açısından yorumlar. Foscolo'da cisimleşen retorik gelenek ise, *Hapishane Defterleri*'nde kültürel birlik ile siyasi birliğin birbirine karıştırılması denilen hataya yakalanır (Gramsci, 2011a: 170-188). Ayrıca Foscolo'nun bir parçası olduğu liberal-romantik milliyetçi okuma içinde, Machiavelli, ahlakçı bir tutumla, tiranlık karşıtı bir düşünür biçiminde sabitlenmiştir (Gramsci, 2011b: 141). Tiranlık karşıtı ahlakçı söylev, ne kadar şık görünürse görünsün, anti-Makyavelizm yazınındaki ahlakçılığı karşıt yönden yeniden üretir. Gramsci, Machiavelli'nin bildiriminin olumsuz (tiranları olumsuzlayan) değil olumlu bir içerikle yüklü olduğunu düşünür. Machiavelli, *Prens*'te sıkça yinelenen bir deyişle, bir “yeni düzen” ufku içinde kuruculuğu gerçekleştirecek siyasal önderliğe seslenmektedir (Machiavelli, 2023: 144). Gramsci'nin Machiavelli'si, dağınık kitlelerden bir halk yaratmayı, bağımsız bir devlet ve yeni düzen kurmayı amaçlayan, siyaseten devrimci bir tasarının sahibidir. *Modern Prens*, yeni düzen tamlamasında özetlenir ve Machiavellici yeni düzen Gramsci'de komünist bir düzen biçimini alır.

İtalyan idealizmi ve (ahlaki-hümanist) liberalizminin önde gelen temsilcisi Croce ise Machiavelli'yi siyasal bilimlerin öncüsü olarak yorumlar. Croce (1866-1952), faşizmin temsilcilerinden Marksistlere, 20. yüzyılın ilk yarısındaki İtalyan entelektüel hayatı üzerinde etkili filozoflardan biridir. Gramsci'nin Croce düşüncesiyle girdiği eleştirel diyalog, Marx'ın Hegel felsefesiyle ilişkisini andırır (Marx, 2013: 29). Gramsci, Croce'nin idealist gerçeklik kavramını “alıp ayakları üzerine oturtmak”tan söz eder (Gramsci, 2014: 135). Yine de Croce'nin *Tarihsel Materyalizm ve Karl Marx'ın Ekonomisi*'ndeki Machiavelli ve Marx karşılaştırması Gramsci'nin kesinlikle dikkatini çekmiş olmalıdır: “Marx, bir sosyolog olarak... bize toplumun ne olduğu sorusuna onun kendi fiili gerçekliği (actual truth) içinde nüfuz etmeyi öğretir. Fakat bu bakış açısından, hiç kimsenin onu ‘İtalyan Niccolò Machiavelli'nin en dikkate değer ardılı’; ‘işçi sınıfı hareketinin Machiavelli'si’ olarak düşünmemiş olması benim açımdan şaşırtıcıdır” (1914: 88).

Dahası, Croce, *Tarihsel Materyalizm* kitabının -Gramsci'nin de atıf yaptığı- üçüncü baskısına yazdığı önsözde, Marx'ın düşüncesi ile kökleri Machiavelli'ye uzanan İtalyan siyaset bilimi geleneği arasında bir koşutluk kurar. Croce'ye göre, Marx üzerine çalışmak, doğal hukukun (tarih üstü ya da evrensel ilkelerinin) belirleyici etkisine karşı, güç, mücadele ve iktidar olgularını öne çıkaran İtalyan siyaset bilimi geleneği üzerine yeniden düşünmesinin yolunu açmıştır (Curtis, 1981: x, xvi-xvii).

Marx ile Machiavelli'yi yan yana koyan bu yaklaşımın bir praksis felsefesi içinde siyasal etkinliğin yeri sorusu üzerine düşünürken Machiavelli'nin izlerini takip eden bir Marksist için değeri tartışılmaz olsa gerek. Marksist Machiavelli açısından, bu, yorum savaşlarının zorlu dünyasında güçlü bir kuramsal dayanak noktasıdır. Ne var ki, *Modern Prens* siyasi-iktisadi olgunun önceliği ve siyasi önderlikle kurulacak yeni düzen tasarısı anlamını taşıyorsa, onun önündeki başat kuramsal engel yine Croce'nin idealist liberalizmidir. Croce felsefesinin kategorik ayrımları içinde, güzel, faydalı, doğru ve iyi; estetik, iktisat, mantık ve etik kategorilerini anlatırken, siyaset, felsefi açıdan değersiz tutku ve hırslara karşılık gelir (Hoare ve Smith, 2003: xxiii). Croce'nin eleştirmenleri, filozofun tarihte insan etkinliğini (estetik, iktisat, mantık ve etik olmak üzere) dört kategoride ele aldığı "ayrılar diyalektiği"nin gerçek tarihsel mücadelelerin, çatışmaların ve siyasetin önemini gözden kaçırdığını ifade etmişlerdir (Curtis, 1981: xvii). Gramsci bu eleştirilere kendi bakış açısından şunu ekler: Tutkuyu değersizleştiren idealist Croce, siyaseti, siyasal önderliği ve siyasal partiyi yadsıyan bir felsefenin mimarıdır. Gramsci'de yeni düzen kuruluşu güçlü duygusal-politik (psiko-politik) yatırımları gerektirdiğinden, kurucu siyaset "siyasi sezgi"siyle duygulanımları da örgütler. Bu nedenle, siyaset, Croce'nin tanımladığı rasyonellik ve iktisattan farklı, ona indirgenemeyecek temel bir insan etkinliği (kategorisi) olarak düşünülmelidir: "Siyaset, kalıcı eylemdir ve kendini iktisatla tanımladığı sürece kalıcı örgütlerin doğmasını sağlar. Öte yandan siyasetle iktisat ayrı şeylerdir ve bu sebeple iktisattan ve siyasetten ayrı ayrı söz edilebilir" (Gramsci, 2014: 174; 2012b: 124). Kalıcı eylem olarak (kurucu) siyaset, kitlelerin "tutkularının ne kadar güçlü bir kültürel etkiye sahip olduğu"nu kavramış bir insan etkinliğidir (2012b: 231).

Liberal ve idealist felsefesinin yol açtığı kuramsal sorunlar bir yana, Croce'nin Machiavelli yorumunun Gramsci'nin *Modern Prens*'indeki belirleyici kuramsal sorulardan birini hazırladığını ifade etmeliyiz: Siyasetin özerkliği ve özerk yasaları bulunan bir alan olduğu fikri. Croce'nin

siyasetin özerkliğini ve zorunluluğunu keşfeden düşünür olarak Machiavelli yorumu *Modern Prens*'in kalkış noktasındaki siyaset kuramı sorunsalını biçimlendirir (Croce, 2021: 45). Fakat Gramsci, Croce'nin "modern 'Makyavelist' " yaklaşımının abartılarına ve yol açtığı sorunlara dikkat çekmek gerektiğini ekler. Bu siyaset bilimci ve siyasetin evrensel kurallarını keşfetmiş genel siyasetçi yorumu, Machiavelli'nin tarihsel koşullara sıkı sıkıya bağlı bir düşünür olduğu gerçeğini gözden kaçırmaz. Gramsci, bu noktada, *Prens*'in tarihsel gündemini, toplumun üretici güçlerine başvurarak eski düzene ya da "feodal anarşi"ye son vermek ve yeni düzenin kurulması olarak belirler. Machiavelli, anarşik feodalizm olarak adlandırılabilen "iktisadi-korporatif" evreden siyasi evreye geçişin düşünürüdür (2014: 189). Croce'nin değerlerden bağımsız bir bilimci olarak Machiavelli yorumu, düşünürün büyük bir siyasi tutkuyla yatırım yaptığı devrimci ülküleri de göz ardı etmektedir: "Machiavelli bir siyaset bilimci değil, hırslı bir adamdır, aktif bir siyasetçidir ve dolayısıyla 'olması gereken' ile (ahlaki manada değil) ilgilenmek zorundadır" (Gramsci, 2014: 146). Bu bağlam, *Modern Prens*'in ilk bölümündeki, *Prens*'in mitsel, ütöpik ve sanatsal niteliği vurgusunun Croce'nin bir bilim olarak Makyavelizm savını tartışmak amacıyla yapılmış bir kuramsal hazırlık olduğunu gösterir. Gramsci burada *Prens*'i, mit, tutku, kolektif irade arzusu ve sanatsal karakter gibi sözcüklerle tanımlar (2011b: 135-136). Başka bir anlatımla, Croce düşüncesinin siyasetle *praksisi* buluşturmaya çalışan Gramsci için kabul edilemez kuramsal yanı, Machiavelli yorumunda içkin olarak bulunan, teori/pratik ve siyaset felsefesi/siyaset (siyasi etkinlik) üzerine yaptığı, siyasi etkinliğin hırslarına ve "kirliliği"ne karşı kökleri eski Yunan'da bulunan teorik tutuma geri dönmesidir (Croce, 2021: 7-43). Dolayısıyla Croce'nin yorumunun Floransalı düşünürü geleneksel Makyavelizm yazınının dışına çıkarmak gibi bir yararı varsa bile, Gramsci, Croce'nin felsefi dünyasında idealizmin temel kuramsal sorunlarını görür.

Son olarak, Gramsci'nin döneminde siyasal açıdan en tehditkâr okul, elit kuramından faşizme uzanan çizgide yer alan, siyasi iktidarla bütünleşmiş sağ Machiavelli yorumudur. Croce'nin bilimselci ve değerler açısından yansız Machiavelli'si, Machiavelli düşüncesinin demokratlar açısından olduğu gibi sağ açısından da sahiplenilebileceğini varsayıyordu (Gramsci, 2011b: 141). 1920'ler İtalya'sında yorum savaşlarında üstünlüğü adım adım ele geçirence sağ Makyavelizm olmuştur. Gramsci'nin Troçki'ye yazdığı 1922 tarihli bir mektuptan, Machiavelli'nin *Prens*'inden siyasal partiler düzenini ortadan kaldıracak mutlak bir yönetim anlayışı türeten *Il Principo* (Prens) adlı haftalık bir siyasi yayının bulunduğunu öğreniyoruz (2021: 232). Faşizmin yükselişi, entelektüel düzlemde, yeni bir Machiavelliciliğin ezici yükselişiyle koşut

bir seyir izlemiştir. Siyasetin belirleyiciliğini, katı bir yöneten-yönetilen ayrımının zorunluluğunu ve siyasal seçkinlerin rolünü vurgulayan sağ Makyavelizmin üç silahşörü Pareto, Mosca ve Michels'di (Hughes, 1985: 216-240). Croce'nin açtığı çığır, pozitivist-bilimselci bir Machiavelli yorumuna doğru evriliyordu. Gramsci'nin Machiavelli düşüncesindeki mitsel, ütöpik ve sanatsal boyutun varlığını ortaya çıkarma çabası, faşizme evrilecek pozitivist Machiavelli yorumlarına bir cevap olarak düşünülmelidir. Bu dönemde, Gramsci'nin *Modern Prens*'te eleştirel bir biçimde ele aldığı, Benito Mussolini'nin kendisini takipçisi olarak duyurmasıyla faşist *pantheon*un kurucu isimlerinden biri sayılan Vilfredo Pareto (1848-1923), üniversitelerde *Prens*'in bilimsel değerini açıklayan dersler veriyordu (Griziotti, 2007: 259). Gramsci'nin Machiavelli üzerine yeni bir düşünce geliştirmeye başladığı 1930'lara gelindiğindeyse, Machiavellicilik seçkincilik (elitizm) kuramından faşizme çoktan taşınmıştı. Mussolini'nin Machiavelli'ye hayranlığı ve *Prens*'i devlet adamının el kitabı olarak tanımladığı bilinmektedir (Femia, 2004: 2). Büyük olasılıkla daha az bilineni ise şudur: Mussolini, 1922'den itibaren çıkardığı -faşizmin kutsadığı hiyerarşi anlamına gelen ve *Hapishane Defterleri*'ndeki notlarından Gramsci'nin de takip ettiğini bildiğimiz- *Gerarchia* dergisinde, Machiavelli'nin, insan kavramına düşman, güç ve devlete tapan bir düşünür olduğunu iddia eden yazılarıyla yorum savaşlarını muktedir bir konumdan belirlemeye başlamıştı (La Porta, 2019: 44). Faşizmin kurbanı Marksist Machiavelli ise, 1926 sonrasında hapishanede, bu -en azından siyaseten- kaybedilmiş savaş arenasında aykırı bir yorum geliştirmekteydi.

3. Lenin'in Müdahalesi

Modern Prens'teki kuramsal arayışlar Gramsci'nin ilk çalışmalarında uç verir. Gramsci, *Hapishane Öncesi Yazılar*'daki kışkırtıcı bir makalede (1917) Bolşevik Devrimi'nin "Kapital'e karşı" gerçekleştiğini ileri sürer: "Bolşevikler Karl Marx'tan feragat ettiler ve gerçek eylemlerin, sahici kazanımların desteğiyle, tarihsel materyalizmin kurallarının sanıldığı kadar, düşünüldüğü kadar katı, demirle kaplı olmadığını gösterdiler" (Gramsci, 2021: 60). Gramsci, bu kez Marksist kuramla ilgili başka bir yorum savaşları ortamındadır. Bu yorum savaşında uzun bir süre boyunca üstünlüğünü koruyan görüş ekonomik belirlenimcilikti. Marksizm'in ekonomik belirlenimci yorumuna göre, tarihin demirden yasaları uyarınca, devrim nesnel ekonomik koşulların gelişimine tabidir. Gramsci ise Bolşevik önderlerin meşru bir kuramsal sadakatsizlikle, Marks'ın düşüncesini dogmatik olmayan bir biçimde yorumlayıp ekonomik belirlenimciliğin ötesinde gerçek Marksist düşünceyi yaşama geçirdiklerini iddia eder. "Kapital'e Karşı Devrim"i açıklayan anahtar sözcük

kolektif iradedir. Bolşevik Devrimi, tarihte devrimsel kesintiye “popüler bir kolektif irade”yi açığa çıkararak yaratmıştır.

Modern Prens’in kuramsal kaynaklarından biri Lenin’in düşüncesidir. Lenin, Gramsci için, işçi ve köylü sınıflarının özlemlerini ifade eden mitsel modern prentir (La Porta, 2019: 40). Dolayısıyla Leninci düşüncenin izlekleri *Modern Prens*’i baştan sona kuşatır. Bunların en genel olanı siyasal olanın özgüllüğüdür. Bolşevik Devrimi, devrimi ekonomik koşulların mekanik açıklamasına indirgeyen belirlenimciliğe karşı başlı başına siyasal olanın özgüllüğünün kanıtlanmasıdır. Söz konusu tarihsel müdahale Lenin’in kuramsal müdahalesi ile tamamlanır. Lenin, siyasetin ikincil ve bağımlı bir olgu olarak değerlendirilmesine karşı çıkararak Marksist kuramda yaratıcı bir kırılma meydana getirmiştir: “Politik faaliyetin kendine özgü bir mantığı vardır” (Lenin, 2018: 83). Bu noktadan bakıldığında, Leninci düşünce Gramsci açısından hem tarihte başarılı olmuş bir devrimin siyasetidir hem de siyasetin mantığını kavramış, ideolojik mücadelenin ve siyasetin belirleyici olduğu hegemonya kavramının öncüllerini sağlayan kuramsal bir devrimdir: “Ilyich’e atfedilebilecek hegemonya konseptinin ve olgusunun felsefi önemi... (B)u konsept Ilyich’in Marksist felsefeye, tarihsel materyalizme en büyük katkısı olarak görülmelidir: Orijinal ve yaratıcı bir katkı. Bu anlamda, Ilyich, Marksizmi sadece siyasi teori ve iktisat konusunda değil aynı zamanda felsefe konusunda da ilerletmiştir (yani, siyasi teoriyi geliştirerek felsefeyi de geliştirmiştir)” (Gramsci, 2014: 148; 2012a: 206).

Leninci düşüncede siyasi etkinliğin kendine özgü mantığından yola çıkıldığında bir siyasi parti kuramıyla karşılaşılır. Lenin *Ne Yapmalı?*’de “saf işçi hareketi”nin dayandığı kendiliğindenlik ve ekonomizmi sert bir biçimde eleştirir. Lenin’e göre, “politikanın her zaman ekonomiyi itaatle izlediği” türünden çarpık varsayımlardan türeyen bu akımlar, öncü parti kuramıyla geride bırakılmalıdır. Çünkü işçi sınıfı, kendiliğinden biçimde siyasi (devrimci) bilince ulaşamaz, olsa olsa sendika bilincinde takılıp kalır. Lenin, kendiliğendenciliğin arkasındaki ekonomizm fikrini bir burjuva ideolojisi olarak eleştirir. “Gelişmenin kendiliğinden unsurları” gibi savsözler burjuva ideolojisi ile bir siyasal programdan yoksun olan anarşist terör yanlılarının ortak noktasıdır (Lenin, 2018: 82). Bu kuram, *Modern Prens*’in sendikalizme yönelik eleştirisinin temel başvuru kaynağını oluşturmaktadır. Gramsci *Hapishane Öncesi Yazılar*’ından biri olan “Sendikalizm ve Konseyler”de (1919), proletarya devriminin somut tecrübesinin sendikalist kuramın başarısızlığını kanıtladığını yazmış olsa bile (2021: 137-140), *Modern Prens*’te sendikalizme karşı adeta bir kuramsal-siyasal savaş başlatır. Burada Sorelcilik, sendikalizm ve

kendiliğinden (ya da doğrudan) eylem düşünceleri, aynı safta, siyasi önderliğin karşısındaki kuramsal rakiplerdir (2011b: 153-161). Gramsci, sendikalist kuramın başarısızlığı savından hareketle modern prensin gerekliliğini temellendirir. Böylece toplumsal-siyasal mücadelenin ekonominin nesnel koşullarının kendiliğinden gelişimine ve sendikal devrimci mücadele fikrine bırakılmasına karşı yeni prensliğin siyasal alanı bir parti kuramıyla yaratılır.

4. Machiavelli'yi Keşfetmek

Gramsci'nin Machiavelli ilgisi, 1929 yılının Şubat ayında ilk defterini yazmaya başladığı *Hapishane Defterleri*'nde yoğunluk kazanır. Gramsci, 17 Kasım 1930 tarihli bir mektubunda İtalya tarihinde aydınların kozmopolit işlevlerini ele alan bir kitap tasarısından söz ederken Machiavelli'yi de anar (1979: 183; Fiori, 2014: 301). Keza *Hapishane Defterleri*'nin 1930 ile 1932 yılları arasında kaleme alınmış sekizinci defterine bakıldığında, Machiavelli ismi, içinde İtalyan tarihi ve İtalyan aydınları konularının bulunduğu bir çalışma taslağının konu başlıklarından biri olarak yer almakta, aynı defterde Modern Prens başlığı da pek çok kez görünmektedir (Gramsci, 2014: 96, 127-129, 132).

Gramsci açısından taşıdığı değer göz önünde tutulduğunda, Machiavelli düşüncesinin keşfedilmesinin *Hapishane Defterleri*'nde, yani görece geç bir dönemde gerçekleşmiş olması şaşırtıcı bulunabilir. Machiavelli, *Hapishane Öncesi Yazılar*'da sadece birkaç kez, o da olumsuz bir biçimde belirir. Örneğin *L'Ordine Nuovo*'da yayımlanan "İki Devrim" (3 Temmuz 1920) yazısında geçen şu ifadeler ilk bakışta beş yüzyıllık kötücül Machiavelli yorumlarını sürdürüyor gibi görünür: "Dogmatikler ve Machiavelli özentileriyle dolu olmayan, devrimci komünist eylemin partisi olacak bir komünist partinin organik olarak yaratılması için çaba göstermeliyiz" (Gramsci, 2021: 172). "İtalyan Fütürizmi Hakkında Troçki'ye Mektup"da (8 Eylül 1922) ise Machiavelli'nin 16. yüzyıl İtalya'sında siyasi düzeni kurmak için bulduğu çözümden faşizme yönelecek mutlakçı sonuçlar türeten *Il Principe* adlı haftalık siyasi yayından söz edilmektedir. Anlaşılan o ki, Machiavelli, hapishane (1926) öncesi dönemde, Gramsci'nin gözünde, ya çok önemli bir siyasi kişilik değildir ya da sağcı dalavereler ve yükselen faşist söylem tarafından sömürülmeye fazlasıyla açık ama soldan yorumlanması zor bir siyasi atıf noktasıdır. Belki de -yazının yorum savaşları

bölümünde değindiğimiz- baskın Machiavelli yorumları bu konuda Gramsci'nin çözümleyici ufkunu kaplamış ya da daraltmıştır.

Keşfin kuramsal etkenlerine geçmeden önce, 1920'ler İtalyan entelektüel tarihinde ufuk açıcı bir olayın etkisi üzerinde düşünmeye değer. Gramsci hapse düştükten kısa bir süre sonra (1927) gerçekleşen Machiavelli'nin ölümünün 400. yıldönümü etkinlikleri konu üzerine yayınların sayısında bir artışa yol açmıştı. Gramsci bu Machiavelli yayınlarını hapishaneden talep edebiliyor ve yayınlardan bir kısmına ulaşabiliyordu (Gramsci, 2011a: 337-338; Buttigieg, 2011: 116). Hatta söz konusu çalışmalara yönelik 14 Kasım 1927 tarihli bir mektubundaki yorumu, Gramsci'nin Machiavelli keşfinin bir boyutunu haber verir: Gramsci'ye göre, yükselen Machiavelli ilgisinde - Makyavelizm olarak adlandırılan ve Machiavelli sorununu saf ahlakçı bir konumdan değerlendiren, Machiavelli'nin modern devletin kuramcısı olduğunu gözden kaçıran bir eğilim tespit edilebilir (1979: 110). Bu ifadeler, Gramsci'nin sonraki yıllarda Modern Prens başlığını alacak Machiavelli yorumunun ipuçlarıdır. Gramsci, Machiavelli keşfine yerleşik Makyavelizm yazınına reddederek yönelmiştir.

Bu yadsıma büyük olasılıkla Machiavelli ufkunun açılmasında etkili olmuştu ama Machiavelli'nin bir siyaset filozof biçiminde ortaya çıkması için söz konusu başlangıç noktasının bir kuramsal değişimle tamamlanması gerekir. Machiavelli, Gramsci'nin kendi kuramsal serüveninde yaşadığı dönüm noktası teşkil eden birkaç kırılma sonucunda yeni bir ufukta parlamıştır. İlk kuramsal çatlama, siyasi partilerin toplumsal-siyasal dönüşümdeki konumu ve etkisine yönelik geçişle ilgilidir. Gramsci'nin düşüncesi, konsey fikrinden siyasi parti odağına doğru bir değişim geçirmiştir. 1910'ların sonundaki genç Gramsci İtalya'nın kuzeyindeki Torino kentinde meydana gelen grevlerin yarattığı devrimci dalga içinde proleter hayatının içlerinde doğrudan çalışılması gereken merkezler ve proletarya iktidarının organları olabilecek işçi konseylerinden ve işçi demokrasisinden söz ediyordu (Gramsci, 2021: 112). Fabrika konseylerinin sosyalistler arasında yoğun bir biçimde tartışıldığı bu dönemde (Nisan 1920), Torino'da iki yüz binden fazla işçinin olumlu yanıt verdiği büyük bir işçi grevi düzenlenmiş, fakat ülkenin geri kalanından yeterli desteğin gelmemesi üzerine işçiler açısından başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Yine de Gramsci fabrika konseylerinin özerkliğini ve belirleyici rolünü savunmaya devam etmiş, hatta kurulması düşünülen Komünist Parti'nin temelinde yer alacak komünist fabrika grupları oluşumuna destek vermiştir. Fakat Gramsci'nin İtalyan sosyalizminin tanınmış isimlerinden Bordiga ile arasındaki ideolojik çatışma ve komünist parti içindeki tartışmalar bazı kuramsal

değişikliklerin önünü açmıştır. (Bordiga, *Modern Prens*'te siyasal parti kuramının karşısında duran isimlerden biri olarak eleştirilir.) Gramsci, faşizmin tırmandığı, komünist hareket içinde yol ayrımlarının gün yüzüne çıktığı bir tarihsel süreçte, toplumsal-siyasal mücadelenin “asıl düğüm noktasının sosyalist devletlerin politik örgütlenmesi ve politikanın analizi” olduğu düşüncesine yönelmiştir (Hobsbawm, 2012: 29). Bu kavrayış, Gramsci'nin devleti, Marx, Engels ve Lenin'den farklı olarak, salt baskı aracından daha karmaşık bir oluşum biçiminde çözümlemesinin yolunu açmıştır. *Hapishane Defterleri*'ni yazan Gramsci bu karmaşıklığı, devletin ikili doğası ile açıklayacaktır: “Siyasette yanlışlık, devletin (tam anlamıyla: diktatörlük + hegemonya) doğasına ilişkin kusurlu bir algıdan kaynaklanır” (2012b: 257). Gramsci'nin bir kişi ya da kahraman değil, “yeni tip bir devlet kurmak isteyen politik önder(lik)” olarak tanımladığı *Modern Prens* bütün bu kuramsal değişim sürecinin vardığı noktadır (Gramsci, 2012b: 124; 2011: 146). Modern prensin bir karşı hegemonyanın yaratılmasındaki (önderlik) rolü belirlendikçe Machiavelli bambaşka bir siyasi kişilik olarak görünmeye başlar.

İkinci kuramsal yol ayrımı, Jakobenizm konusundaki keskin değişimde görülebilir. Gramsci erken dönem yazılarında Jakobenizmi soyut bir ruha dayanan bütünüyle burjuva bir fenomen biçiminde değerlendirip komünist partinin Machiavelli özentileriyle dolu Jakoben taklitçilerin partisi olmaması gerektiğini yazarken (2021: 51, 54, 122, 172) *Hapishane Defterleri*'nin ilerleyen ciltlerinde toplumsal-siyasal dönüşüm açısından vazgeçilmez olan eklemleyici hegemonik siyasal önderlik olarak, olumlu bir biçimde ele almaya başlar. 1929 tarihli birinci defterde, Jakobenizmin soyutluğuna dair eski görüş bütünüyle değişerek Jakobenlerin soyutlamacı olmadıklarının, Fransız (siyasal) ulusallığını ve dönemin ihtiyaçlarını yansıttıklarının altı çizilir (2011a: 183). Jakobenizm üzerine yeni düşünce Machiavelli konusuyla doğrudan ilişkili görülmelidir. Zira Gramsci, geç dönem çalışmalarında, Machiavelli'yi yeni düzenin yaratılmasında siyasi önderliğin belirleyici konumuna dikkat çeken “erken bir Jakoben” ve Jakobenliği de *Prens*'in “ete kemiğe bürünmüş kategorisi” olarak yorumlar (Gramsci, 2014: 111-112). Şüphesiz bu Machiavelli konusuyla sınırlı bir değerlendirme sayılmaz. 1930-1932 tarihli sekizinci defterde Jakoben güç, “tam olarak her modern devletin temeli sayılacak ulusal-halkçı kolektif iradeyi yaratacak güç” olarak tanımlanır (2014: 111). “Cesur Jakoben ruhu” Fransa örneğinde uzun süren hegemonyanın nedeni olmuştur (2011a: 187). 1930'ların Gramsci'sine göre, Machiavelli, ulusal bütünleşme yolunda hegemonya kurmanın, askeri stratejinin ve siyasi önderliğin önemini kavramış ilk İtalyan Jakobenidir (Gramsci, 1979: 205): “Machiavelli'nin (erken gelişmiş) Jakobenizminde

ulusal devrim düşüncesinin bereketli tohumları vardı” (2014: 112). Modern prens, devrimi ulusal ölçekte kitleselleştirecek, “ulusal halkçı bir kolektif iradenin gelişimi için zemin hazırlayan ahlaki ve entelektüel reformun öncüsü” olacak Jakoben güçtür (2014: 112). Bu anlamıyla Jakobenzim, geç dönem Gramsci düşüncesinde İtalya’daki Güney (Mezzogiorno) Sorunu için bulunmuş bir çözüm önerisidir: Kır ile kentin, köylü ve işçi sınıflarının organik bir ittifakıyla yaratılacak ulusal-halkçı kolektif iradenin yaratılması (2014: 120).

5. *Mezzogiorno*, Ulusal Sorun ve Ulusal-Popüler

Güney Sorunu, hegemonya kavramının Gramsci düşüncesinde bir “bağlantı noktası” olarak ortaya çıkışına işaret eder. Gramsci’nin 1910’ların sonu ve 1920’lerin başlarındaki Torinolu komünistlerle konsey fikrine odaklanması, İtalya’nın somut tarihsel koşullarında yadsınamayacak bir toplumsal-siyasal konuma sahip olan köylülüğün öneminin azımsanmasına ve köylü sınıfların sorunlarının kentli işçi sınıflarının deneyimlerine indirgenmesine yol açmıştır. Bunun nedeni sanayileşmiş Kuzeyin işçi sınıfına odaklanan fabrika konseyleri hareketinin kuramsal olarak üretimciliğe dayanması ve bu temelin onu tarımsal emekçilerin ve köylülerin mücadelesiyle eklemleyici siyasi ilişkilere götüreceği bir siyasi önderliği geliştirmekte yetersiz bırakmasıydı (De Felice, 2012: 200; Telò, 2012: 214). İşçi sınıfının sadece fabrikadaki ekonomik temeli nedeniyle yönetici sınıf olacağını ve fabrikalarda proleter fabrika cumhuriyetlerinin kurulacağını varsayan düşünce Gramsci tarafından sonradan terk edilecek bir ekonomizm tehlikesi içeriyordu (Gramsci, 2021: 196).

“Mezzogiorno ve Faşizm” (15 Mart 1924) başlıklı bir yazı, Gramsci’nin fabrika konseyleri düşüncesini 1920’lerin ortalarına doğru yeniden ele aldığını düşündürür. Buna göre, faşizm, Güney Sorununun siyasal aciliyetini iyice kıskırtmış fakat bir yandan da son beş yılda yaşanan gelişmelere bir açıklık getirmiştir: Güney Sorununun bütün boyutlarıyla değerlendirilememesi 1920’deki olası devrimin başarısızlığına yol açmıştır (2021: 249). Bu yazı, Gramsci’nin düşünce geçişini açıklayabilecek bir sosyo-ekonomik çözümlemeye dayanmaktadır: Proletarya ve sendikal hareket faşizmin dayatmasıyla siyaseten çöküntüye uğrarken Güneyli köylü kitlelerinin siyasi önemi artmıştır. Bu durumda faşizme kaptırılmaları için devrimci siyasi önderliğin tam olarak ne anlama geldiğinin yeniden düşünülmesi ve Güney Sorununun komünistler tarafından özenle değerlendirilmesi gerekir. Başka bir deyişle, Güneyin sorunlarını Kuzeyin, köylü sınıfın sorunlarını kentli proletaryanın deneyimlerine tabi kılan düşünce sorgulanmalıdır: “Güneyli köylülerin

sorunları kapitalist rejime organik olarak tabi olan bir ekonomik bütünüün içindeki şehirlerle kırsal bölgeler arasındaki daha genel sorunlarla karıştırılmamalıdır” (2021: 250). Keza Gramsci'nin, İtalyan komünistlerinin Güney Sorununu çok daha coşkulu bir biçimde ortaya koymaları gerektiğini ileri sürdüğü “İtalya'nın Durumu Üzerine Bir İnceleme” (2-3 Ağustos 1926) yazısı bu meselenin gündeme iyice yerleşmeye başladığını anlatır (2021: 277).

Gramsci'nin konuyu ulusal sorun ve toplumsal-siyasal mücadelenin geleceği açısından siyasal bir bakışla çözümlendiği erken dönem çalışması, hegemonya kavramı için kaynak metinlerinden biri sayılan “Güney Sorununun Bazı Yönleri”dir (Eylül-Kasım 1926). Makale, hapisaneyeye girmeden önceki son çalışmasıdır ve hem zamandizinsel hem de kuramsal anlamda Gramsci'nin düşüncesinde kritik bir eşiği temsil eder.³ *Hapishane Defterleri*'nin kuramsal öncülleri Kasım 1926'da tutuklandığı sırada üzerinde çalıştığı bir taslak olan bu çalışmada hazırlanır. Gramsci burada Kuzeyli işçilerle Güneyli köylüler arasında siyasi bir ittifak kurmanın ve sınıf ittifakları sisteminin siyasi önemine yaptığı vurguyla hegemonya kavramına doğru kayda değer bir yol kat eder (2021: 293-294; Macciocchi, 1977: 43). “Güney Sorununun Bazı Yönleri”nde, hegemonya kavramının yanı sıra siyasal önderlikle ilgili entelektüeller sorununun gelişimine de tanıklık ederiz (2021: 313). Gramsci'nin mektubunda ve *Hapishane Defterleri*'nde belirttiği çalışma taslağında Machiavelli ve Modern Prens konusunun İtalya tarihinde entelektüellerin işlevi konusuyla birlikte ortaya çıktığını biliyoruz. *Hapishane Defterleri*'nde konunun siyasal önderlik sorunsalıyla merkeze taşınmasının nedeni entelektüellerin hegemonyanın yaratılmasında kilit bir temas noktası olmasıdır: “Aydınların, toplumdaki baskın grup tarafından yönetilen ‘hegemonya’da ve devlet ile cisimleşen toplum üzerindeki ‘tahakküm’de bir rolü vardır ve bu rol tam olarak ‘örgütsel’ ya da bağlayıcıdır. Aydınlar, bir grubun toplumsal hegemonyasını ve o grubun devlet tahakkümünü örgütleme işlevine sahiptir” (2012a: 220). Gramsci, Güney Sorunu üzerine taslak halinde kalan çalışmasında proletarya ve Güneyli köylü kitleleri arasında bir ittifak kurulması yolunda entelektüellerin gerekliliğinin altını çizer. Entelektüeller sorunu, proletaryanın siyasal önderliği kendiliğinden çözemeyeceğini varsayması anlamında belirleyici bir uğraktır. Proletarya, aynı zamanda ulusal bir sorun olan toplumsal-siyasal mücadeleyi

³ Guiseppe Fiori, Gramsci külliyatının iki döneme ayrılabilceğini yazar: “1914’ten 1926’ya kadar gazete ve dergilerde çıkan makaleler ve yazılar (yani *Hapishane Öncesi Yazılar*) ile *Hapishane Defterleri*” (2014: 342). Asıl önemlisi, Fiori, *Hapishane Defterleri*'nin Güney Sorununa ilişkin çalışmanın bir devamı olduğunu düşünür.

örgütlemekte tek başına yetersizdir; bu görevi ancak işçi sınıfının kendi (“organik”) entelektüelleri üstlenebilir.

Gramsci düşüncesinde devrimin tabanı olarak işçi ve köylü sınıfları Ekim Devrimi’ne giden süreçte ve devrim sonrası yazılarından itibaren zaten bulunmaktadır. “Sosyalizm ve İtalya” (22 Eylül 1917) başlığını taşıyan ve Ekim Devrimi’nin gerçekleştiği yıl yayımlanan bir yazı, kısa bir süre önce bile İtalyan halkı diye bir şeyin bulunmadığını, İtalya’nın bir toplumsal-siyasi birlik aşamasına geçişinin halkı (yaratarak) bir kolektif fikir ve pratik etrafında birleştiren sosyalizm sayesinde başarılabilirdiğini ileri sürer. Diğer bir deyişle, sosyalizmin İtalyan halkını birleştiren tek fikir ve bilinç olduğu Gramsci’de sonradan ortaya çıkmış bir düşünce sayılmaz (Gramsci, 2021: 52). Gramsci sosyalizmi başından itibaren ekonomizmin ötesinde anlamıştır. Ekim Devrimi döneminde kaleme aldığı bir yazıda sosyalizmi “kendine ait bir felsefesi, inancı, ahlakı” olan “bütünlüklü bir yaşam görüşü” olduğunu ileri sürer (2021: 58; Jay, 1984: 154). “Ulusal kişilik olarak” Gramsci’nin doğuşu ise 1910’ların ortalarıdır (Fiori, 2014: 104). Fakat yeniden ifade edersek, Gramsci düşüncesinde 1920’lerin ortalarından itibaren İtalya’da toplumsal-siyasal mücadelelerin durumuna dair yeni bir okuma da göze çarpar. Gramsci “Güney Sorununun Bazı Yönleri” çalışmasını, iki toplumsal gücü (proletarya ile köylülüğü) “özünde ulusal geleneğin taşıyıcısı” olduğunu kavramış Kuzeyli ve Güneyli entelektüellere çağrıda bulunarak bitirir. Burada sadece Güney Sorunu, köylü sınıfı ve entelektüellerin toplumsal-siyasal işlevine yönelik bir belirleme değil başarılı (hegemonik) bir komünist hareketin bir ulusal geleneğin taşıyıcısı olması gerektiğine yönelik bir saptama da söz konusudur.

Daha önce belirttiğimiz gibi, faşizmin amansız gelişimi ve işçi hareketinin gerilemesi, fiili gerçekliği göz önünde tutan bir çözümleme açısından kuramsal yenilenmenin gerekliliğini ortaya çıkarmıştı: Güneyli köylü kitlelerinin ve entelektüellerin konumu sorusu, hem komünist hareketin tabanının güçlenmesi hem de faşizmin toplumsal temelini zayıflatılması bağlamında kendisini gittikçe daha fazla dayatmıştır. Siyasi önderliğin zorunluluğu tam da bu değişen toplumsal-siyasal manzara içinde öne çıkar. Gramsci hegemonya kavramını düşüncesinin temelini yerleştirdikçe siyasal önderlik, Jakobenzim ve Machiavelli’yle ilgili düşünceleri de değişip yeni fiili gerçekliğe uyarlanmıştır. Gramsci’nin Marksist kuramdaki (alt ya da temel) yapı ve üstyapılar tartışmasında kendi özgün konumunu daha açık bir biçimde belirlemesinin de bu konuda önemli bir payı vardır. *Hapishane Defterleri*’nde üstyapıların rolünün açıklığa kavuşturulması ve siyaseti önceleyen

Machiavelli düşüncesine yönelik birbirinden ayrılamaz. Machiavelli'nin Gramsci düşüncesinde Marx'ın yanına yerleşmesi, organik olarak birbirine bağlı iki kuramsal hamlenin sonucudur.⁴

Özetlersek, Machiavelli ile Gramsci düşüncesi arasındaki bağlantıyı kuran başat olgu, İtalya'nın tarihselliğidir. İtalya'nın tarihinin somut olarak çözümlenmesi, Gramsci'nin erken dönem çalışmalarından itibaren izlenebilir. Erken bir dönemde kaleme aldığı “Sosyalizm ve İtalya”da (1917) şöyle yazar: “İtalyan halkının tarihi, o gizli, o manevi tarih daha yazılmadı” (2021: 51). Dolayısıyla Machiavelli'nin barbar istilası olarak dikkat çektiği tarihsel sorun, Gramsci'de Güney Sorunuyla ilgili olarak varlığını sürdürüyordu. Gramsci düşüncesini “Marksist Machiavellicilik” olarak tanımlayan Tom Nairn, bu düşüncenin gelişiminde Güney Sorununun merkezi yerine isabetli biçimde dikkat çeker. Gramsci açısından Güney Sorunu ulusal sorun olarak anlaşılıyordu (Nairn, 2012: 179, 184). Bir Marksist olarak Gramsci Machiavelli'nin çağrısını bir siyasal zorunluluğun çerçevesinde dikkate alıyordu: Güney Sorunu onu bölgesel bir sorun olarak gören Güney milliyetçiliğine, kuzeyin çıkarlarını yansıttığından bölgecilik sonuçlanan liberalizme ve kırsal burjuvazinin çıkarlarını temsil eden faşizme bırakılmayacak kadar önemli bir ulusal sorun teşkil ettiğinden modern prensin hegemonya görevi (Kuzey ve Güney olarak bölünmüş) iki İtalya'yı birleştirmektir. Başka bir deyişle, Machiavelli'nin odaklandığı İtalya'nın siyasi bölünmüşlüğü sorunu, Gramsci'de Güney Sorunu olarak ve -İtalya'da kapitalizmin gelişmesi Kuzey-Güney bölünmesini derinleştirdiğinden- Marksist eşitsiz gelişim açıklamasıyla varlığını sürdürmüştür (Morton, 2011: 22). Bu nedenle, Machiavelli, Gramsci düşüncesinde her şeyden önce feodalizmi tasfiye tasarısı içinde siyasetin ulusal-popüler (nazionale popolare) bağlamını kavramış bir organik entelektüel ya da demokratik filozoftur.⁵ Siyasetin politik *toposuna* ve bağlamına işaret

⁴ Machiavelli'nin Gramsci düşüncesindeki etkisi bazı yorumcular (örneğin Hobsbawm, 2012: 19) tarafından vurgulanırken bazılarınınca ihmal edilmiştir. Benedetto Fontana, Machiavelli'nin Gramsci düşüncesindeki merkezi konumunu başarıyla gösterdiği çalışmasında, şaşırtıcı biçimde, İngilizcede bu konuyu ele alan müstakil bir kitabın bulunmadığını yazar (2013: 7).

⁵ Siyasi etkinlik ile *praxis* felsefesini buluşturan ve halkın gücünden (demos-kratos) hareket eden “demokratik filozof”, Croce'nin (tutku, rasyonellik ve değer yansızlıkla ilgili) kuramsal sorunlarını aşma imkânı verir: “Machiavelli, hem düşün hem de eylem adamıdır; tutku/akıl, hissetme/zekâ olarak yeni bir senteze ulaşır ve bu minvalde halkın tutkusu ile siyasal rasyonelitenin duygusuz aritmetiği arasında yakın bir ilişki kurar. Entelektüellerin düşünce ve kültürü ile halk kitlelerinin tutkusu ve hissetmesi arasındaki bu karşılıklı ilişki, Gramsci'ye göre büyük politikanın yürütülebileceği sosyo-politik zemini yaratır” (Fontana, 2013: 22). Lenin'in *Modern Prens*'in arka planında nasıl yer aldığından söz etmiştik. Şunu da eklemek gerekir: Gramsci İtalya tarihinin çözümlenmesinden hareketle yarattığı kendine özgü kuramsal çerçeve içinde Leninci düşüncüyü birebir tekrarlamaz. Thomas'a göre, Gramsci, hegemonyayı iktidarın (gücün) en önemli yüzü olarak gören bir anlayışla, partinin hegemonya mücadelesine tâbi olması ve onu bütünüyle belirlememesi gerektiğini düşünür (Thomas, 2010: 196). Gramsci, hegemonya ilişkisinin

eden ulusal-popüler, Gramsci'nin gerek ekonomizme gerekse kozmopolitizme eleştirisinin temelini oluşturur. *Prens*, bu bağlamda İtalya tarihinde bir Gordion düğümüne dönüşmüş ulusal sorunu çözenin anahtarını verir. *Prens*'in barbar istilasına karşı çağrı yapan son bölümü, bir ulusal-popüler alanın yaratılması ya da halkın inşa edilmesine yönelik çağrıdır. Gramsci bu çağrıyı modern prensin siyasal hedefi olan “popülist seçenek” açısından yorumlar: “Hegemonik bir birlik”, “bir türdeşlik” (homojenlik) ve “bir ‘halk’ inşa etmek” (Laclau, 2007: 202-203).

6. Siyasi-İktisadi Olgunun Önceliği, Yeni Siyaset Bilimi ve Yöntem

Machiavelli, Gramsci düşüncesinde siyasetin “özerkliği”nin yeniden düşünülmesine aracılık eder. Gramsci, *Prens*'i tekil bir kişiden çok İtalya'da demokratik devrimin koşullarını hazırlamak görevini üstlenmiş siyasi önderlik olarak okur ve Marksizm'in mekanik yorumlarındaki temel varsayımına (altyapının üstyapıyı belirlediği varsayımına) karşı siyasetin üstyapılar arasındaki merkezi konumu ile siyasi-iktisadi olgunun önceliğini temellendirmek amacıyla onu kendi düşüncesine dahil eder (Gramsci, 2011a: 133).

Gramsci, 1927 tarihli mektubunda, İtalya'daki çağdaş Machiavelli ilgisinin Makyavelizm sorununu aşmadığını ve Machiavelli düşüncesinin özünü (monarşi ile yönetilen ulus devletlerin kuramı) kavramaktan uzak olduğunu yazıyordu. Bununla birlikte, iki yıl sonra başladığı *Hapishane Defterleri*'nin ilk bölümünde (1929), bu konuyla ilgili dört başlık bulunmasına karşın, Machiavelli hâlen belirleyici bir siyasi düşünür olarak yer almaz. *Hapishane Defterleri*'nde Machiavelli figürünün kuramsal bir esin noktası ve büyük bir siyaset filozofu olarak sahneye çıktığı bölüm dördüncü defterdeki (1930-32) Machiavelli ve Marx başlığıdır. Gramsci burada Machiavelli düşüncesinde iki temel öğenin ayırt edilmesi gerektiğini yazar: “(i) Siyasetin, ahlak bilimi ve dinden farklı olarak bağımsız ve otonom bir aktivite olduğu (Machiavelli'nin bu tutumunun büyük bir felsefi anlamı vardır, zira net bir şekilde ahlak ve din kavramını yerinden eder ve dünyaya bütün bakış açısını değiştirir); (ii) ilk maddeyle uyumlu biçimde gerçekçi bir nesnellikle işlenen ve dile getirilen siyaset sanatının pratik ve anlık içeriği” (2012a: 166). Aynı defterdeki “Machiavelli ve siyaset fenomeninin ‘otonomisi’ ” başlığı altında yer alan şu satırlar ise söz konusu iki öğenin Gramsci tarafından nasıl alımlandığını Machiavellici bir yoğunlukla gösterir: “Sanat, ahlak,

eğitsel (pedagojik) ve karşılıklı yanını özellikle vurgular. Hegemonya temelde eğitsel bir ilişki ise ikilikler arasında dengenin kurulmasını gerektirir (2003: 350; 2012a: 202). Gramsci'ye göre, halk unsuru “hisseder” ve fakat her zaman “bilmez” veya “anlamaz”; entelektüeller ise “bilir” ama her zaman “anlamaz” ve özellikle de “hissetmez” (2003: 418). Politik eğitsellik (pedagoji) olarak hegemonya, temel ikilikleri karşılıklı olarak düzenleyen bir demokratik vaat taşıır.

felsefe, siyasete 'hizmet eder', yani, siyasete 'içkin'dirler, onun bir unsuruna indirgenebilirler ama tersi olamaz; siyaset sanatı, felsefeyi, ahlakı tahrip eder. Buna göre, siyasi-iktisadi olgunun önceliğini -yani 'yapı'yı- bir referans noktası, üstyapıların mekanik olmayan bir diyalektik 'nedenselliği' olarak görmek mümkündür" (2012a: 253).

Machiavelli ile Marx'ın düşüncelerinin karşılaştırıldığı sonraki başlıklardan biri Gramsci'nin amaçlarını açıklar: "*Prens*'in çizgilerinde kurallı bir gerçek politika sistemini Marksist düşünceye uyarlayan bir kitap" yazmak. Yeni prenslik ifadesi burada görünür. Yeni prenslik, siyasal öznesi "belli bir tarihsel ortamda, belli bir gelenek dahilinde, ayırt edici ve kendine özgü bir toplumsal güçler birleşiminden oluşan somut bir tarihsel parti olmalıdır" (2012a: 168). Sekizinci defterde ise (1930-1932) bundan böyle Modern Prens ifadesi geçer. Machiavelli ve Modern Prens notlarından anlaşılan, Gramsci'nin kendisini dizgesel siyaset bilimi çalışmasına yöneltecek bir kuramsal kalkış noktası aradığıdır: "*Modern Prens*... Machiavelli'nin *Prens*'inin çizgilerinde oluşturulacak ve düzenlenecek bir siyaset bilimi çalışmasında bir araya getirilebilecek bir dizi siyaset bilimi fikri için genel bir başlık olabilir" (Gramsci, 2014: 109). Dolayısıyla Machiavelli'nin *Prens*'inin 20. yüzyıl İtalya'sında bir Marksist için ifade ettiği anlam, yorumcuyu Marksizm içinde yeterince değerlendirilmemiş şu basit soru üzerinde düşünmeye yöneltmesidir: Siyaset nedir? Marksist bir siyaset bilimi incelemesi olmayı amaçlayan *Modern Prens*'in kuramsal hareket noktası da şu soruda açıklığa kavuşur: "(S)istematik (tutarlı ve mantıksal) bir dünya görüşü, bir praksis felsefesi içinde siyasal faaliyetin yeri ne olmalıdır? Bir Machiavelli incelemesinde yanıtlanması gereken ilk soru budur çünkü bu bilim olarak felsefe meselesidir" (2014: 135). Bu bir yandan Marksizm içinde bir yenilik arayışı, bir yandan da Croce'nin idealist liberalizmine cevaptır. Gramsci'nin önünde siyasal faaliyetin yeri üzerine iki temel yaklaşım bulunuyordu: Croce'nin felsefesi ve Marksist kuramda egemen olan ekonomik belirlenimcilik. Gramsci'nin bakış açısından düşünüldüğünde, iki yaklaşım da siyasetin özgün konumunu belirlemek konusunda başarısızdır. Croce'de siyasal etkinlik temel insani eylem kategorileri içinde bulunmaz ve küçük hırslara indirgenir. Ekonomik belirlenimcilik ise siyaseti özgül bir insan etkinliği olarak kavramak yerine ekonomik temelin ikinci düzeyde yer alan bir yansıması olarak kabul eder.

Bu görev, *Modern Prens*'in yeni siyaset bilimi ve yeni yöntemiyle gerçekleştirilecek; - siyasal etkinlik bir *praksis* felsefesi içinde ele alınacağına göre- idealist gerçeklik kavramıyla hesaplaşan yeni bir yöntemi temel alacaktır. Gramsci *Modern Prens*'in yöntemini doğrudan

Prens'ten alır. Machiavelli'nin *Prens*'in XV. bölümünde, amacının, olması gereken, idealde ve hayalde tasarlanmış bir siyasi biçim ortaya koymak değil okura yararlı olacak bir eser yazmak olduğunu ve bu nedenle “fiili gerçeklik”e uzanacağını söyler. Machiavelli'ye göre, “olanı olması gereken uğruna” terk etmek ya da fiili gerçekliğe burun kıvrırmak siyasi yıkım anlamına gelir (Machiavelli, 2023: 96; Gramsci, 2014: 146). *Prens*'in bu bölümü, Machiavelli'nin olması gereken'e yüz çeviren kötücül siyasi gerçekçi bir Makyavelist olarak adlandırılmasına neden olan ünlü bölümlerinden biridir. Dolayısıyla Gramsci bu yöntemi -farklı bir Machiavelli yorumuyla- kendi kuramına katarken yüzeysel ve mekanik olduğunu düşündüğü bir siyasi gerçekçilik türüyle arasına mesafe koyar. Bu siyasi gerçekçilik, siyasetçiyi olan'la sınırlayıp bakışını daraltır. Oysa Machiavelli, olması gereken'i ahlaka indirgemiyor olsa bile bir kenara atmaz. Floransalı düşünür ve siyaset bilimci, aynı zamanda, yeni güç ilişkileri yaratmaya yönelen, bunun için koşulları somut ve etkin bir gerçeklik yaklaşımıyla çözümleyen, fiili gerçekliğe dayanan yaratıcı ve etkin bir siyasetçidir (2014: 146). Fiili gerçeklik uyarınca eylemde bulunması, Machiavelli'yi, olan'ı olduğu gibi muhafaza eden (statik) bir anlayışa sürüklemeyi, Machiavelli'nin amaçlarından biri de fiili gerçekliğe hâkim olarak (dinamik biçimde) onu aşmaktır.

Sekizinci defterde yer alan ve yine Modern Prens başlığını taşıyan notlar Gramsci'nin pratik bir siyaset bilimi çalışması yolunda Machiavelli'nin yöntemini kendi düşüncesine nasıl eklemlediğini (ya da mâlettiğini) çok iyi ifade eder: “Soyut ya da hayali olmadıkları sürece pratik unsurlar -siyaset yazılarında genelde gelişigüzel bir muamele gören- çeşitli güç ilişkileri çalışmasına dâhil edilmelidir” (2014: 122). Burada güç ilişkileri ile anlatılmaya çalışılan şey, birbirinden farklı düzeylerde çalışan, uluslararası güç ilişkileri, toplumsal güç ilişkileri, siyasi güç ilişkileri ya da siyasi partiler arasındaki güç ilişkileridir. Siyasetteki güç ilişkileri Gramsci tarafından hegemonya kavramıyla açıklanır. Öyleyse Gramsci'nin *Prens*'ten devralarak *Modern Prens*'e aktardığı fiili gerçeklik kavramı, hegemonya çözümlemesinin yöntemini verir. Bir hegemonya çözümlemesi, çeşitli düzeylerdeki güç ilişkilerinin nasıl işlediğini kavramaya yönelik, soyut kuramların evrenselciliği yerine ulusal-popüler bağlamın özgünlüklerini incelemeyi

amaçlayan, somut-tarihsel durumları somut biçimde ele alan bir çözümlemedir. Fiili gerçeklik yöntemi olmaksızın bir hegemonya çözümlemesi düşünülemez.

7. İkili Perspektif: Siyasetin İkili Doğası

Gramsci, yöntemini Marx'ın Feuerbach'ın soyut-kuramsal tutumunu eleştiren *Feuerbach Üzerine Tezler*'indeki devrimci, pratik-eleştirel etkinlik kavramıyla uzlaştırmaya çalışsa bile (2014: 220), yöntemsel ve kuramsal uzlaşma birbirinden farklı şeylerdir (2014: 220; Marx, 1999: 21-22). Gramsci, belli bir noktada, Marksizm-Leninizm'den farklı bir kuramsal-siyasal yol izler: “(K)endisini devletin sönmelenmesine ilişkin perspektifi kurtarmayla sınırlandırmaz, aksine, tartışmayı devlet teorisi üzerine yerleştirir” (Vacca, 2012: 56). Machiavelli yine devrededir. Floransalı düşünür, *Hapishane Defterleri*'nin sonlarına doğru, Marksizm'in pratik bilgisiyle yöntemsel açıdan uzlaşan ama farklı kuramsal açıklamalar öneren bir düşünür biçiminde baskın yapar. Machiavelli'yi bütün ahlakçı söylevlerin ötesinde bir devlet kuramcısı olarak yorumlayan Gramsci bu öneriye kulak vermiştir. Sekizinci defterdeki ikili perspektif (*doppia prospettiva*) kavramı bunun en iyi göstergelerinden biridir. İkili perspektif, siyasal etkinliği birbiriyle diyalektik olarak ilişkili ama yöntembilimsel amaçlarla ayrıştırılan iki düzey açısından çözümlemek anlamını taşır. Bu kavramın Gramsci'deki yeri farklı biçimlerde açıklanmıştır (Hoare ve Smith, 2003: 169; Anderson, 1976: 20 vd.; Thomas, 2013: 235-238). Fakat siyasal etkinlikteki temel yanışın devletin doğasına ilişkin kusurlu bir algıdan kaynaklandığını düşünen Gramsci için bu kavramın açıklayıcı değeri ortadadır.

Machiavelli'de ikili perspektif, *Prens*'in XVIII. bölümünde başarılı bir prensin kullanmayı iyi bilmesi gereken hayvani ve insani özelliklerden türer. Machiavelli siyasal başarıya götüren siyasal erdemi (*virtù*) yarı hayvan yarı insan Kentauros'dan hareketle açıklar. *Prens*, gerektiğinde güç kullanmayı ve tuzaklardan sakınmayı bilmeli, aslan ve tilki doğalarını siyasal kişiliğinde birleştirmelidir (2023: 104-105). Gramsci'nin Machiavelli okumasında bu öğüt, siyasetin ikili doğasını aydınlatır: “Siyasal eylemde ve devlet hayatında ‘ikili perspektif.’ İki perspektif en basitinden en karmaşığına dek kendini çeşitli düzeylerde gösterebilir. Ama bu da Machiavelli'deki Kentauros'un ikili doğasıyla -zor ve rıza, tahakküm ve hegemonya, şiddet ve medenilik (Croce olsa ‘kilise’ ve ‘devlet’ derdi), ajitasyon ve propaganda, taktik ve strateji- alakalıdır” (Gramsci, 2014: 147-148). Gramsci düşüncesini bir bütün halinde ele alırsak hem kuramın belli ikiliklerle

işlediğini görürüz hem de bu ikili perspektifte siyasal önderliğin yerini teşhis edebiliriz (Buci-Glucksmann, 2012: 129):

(Bütüncül) DEVLET	–	(Zor zırhıyla korunan) HEGEMONYA
Devlet (siyasal toplum)	–	Sivil toplum
Diktatörlük	–	Hegemonya
Zor aygıtı	–	Hegemonik aygıtlar (Rıza)
Hükümet (dar anlamda devlet)	–	Bütüncül anlamda devlet
İktidar aygıtı olarak devlet	–	Uzlaşının örgütleyicisi olarak devlet
Tahakküm	–	Önderlik

İkili perspektif Gramsci'nin kuramındaki (rıza ya da zorla dayanan sivil toplum-zora dayanan siyasi toplum merkezi ikiliği çerçevesinde) temel diyalektik ikilikleri kurar. Bu ikili perspektif tablosu, hegemonik ya da yönetici sınıf olmaya yönelik bir sınıfa devletin doğasına ilişkin teorik-pratik bilgiyi sağlar.⁶ Gramsci bu kavramı perspektifin iki yanını birbirinden koparan ya da yalıtılan kuram ve stratejilerin bir eleştirisi olarak da sunar. Nereden bakılırsa bakılsın, ikili perspektif bizi Gramsci'nin siyaset kuramının özünü götürür: Hegemonya. Gramsci, ulusal-popüler alanda bir kolektif iradenin yaratılması ve devrime giden yolda sivil toplumun kazanılmasını hegemonya kavramıyla açıklar. Sivil toplum-siyasi toplum ayrımının üzerinde yükselen hegemonya, (güç ya da zorla) tahakkümden farklı bir düzeyde yer alır. Bu düzeyde, rızaya dayanan ilişkiler aracılığıyla sivil toplumun kültürel ve siyasal bağlamda derinden işlenmesi ve siyasal önderlik bulunmaktadır. Korporatif bir sınıf olmaktan hegemonik bir sınıf olmaya doğru yürüyen her sınıf bu teorik-pratik bilgiyi göz önünde bulundurmalıdır. Çünkü sivil toplum-siyasi toplum düzeylerinin karmaşıklık dereceleri toplumsal-siyasal mücadelenin gelişimini belirler. Sivil toplum düzeyi gelişmiş bir ulusal-popüler alanda mücadele veriliyorsa, hegemonya mücadeleleri kendisini çok daha güçlü biçimde gösterir, “mevzi savaşı” baş mücadele aracı haline gelir ve ideolojilerin belirleyiciliği artar. Böyle bir durumda siyasi toplum ya da devletin ele geçirilmesinden önce sivil toplumda uzun bir hegemonya mücadeleleri dönemi yaşanır (Gramsci, 2014: 34).

⁶ Gramsci, bunun organik değil çözümleyici (analitik) ve yöntemsel bir ayrım olduğunun altını çizer: Fiili gerçeklikteki güç ilişkilerinde böyle bir organik ayrım bulunmaz; “somut tarihsel yaşamda” siyasi toplum ile sivil toplumun “bütün”dür (2012a: 201).

8. Sonuç

Gramsci'nin Machiavelli'yi keşfettiği süreçteki kuramsal etkenlerden söz ettik ama duygusal-siyasal (psiko-politik) bağlamı yorumlarsak entelektüel diyalogu başka bir açıdan görmemizi sağlayabilecek iki boyut açılır. *Modern Prens*'ten bir tasarı olarak söz eden Gramsci, tıpkı *Prens*'i yazmaya başlayan Machiavelli gibi, kamusal yaşamın dışına devlet zoruyla atılmış olmanın getirdiği yalnızlığın içinden yazmaktadır. Machiavelli Medici oligarşisi tarafından, Gramsci ise faşist diktatörlükçe, fiili gerçeklik olarak gördükleri kamusal yaşamdan sürülmüşlerdir. Hem *Prens*'in hem de *Söylevler*'in önsözünde kitaplarının yeniliğini özellikle vurgulayan Machiavelli'ye benzer biçimde, Gramsci de tasarısını “henüz kimsenin yazmadığı bir kitap” olarak tanımlar. Machiavelli, yapıtlarının ahlaki erdeme dayanan klasik siyaset felsefesinden farklılığının altını çizerken, Gramsci düşünsel girişiminin Marksist siyaset kuramı içinde yaratacağı yeniliği düşünüyor olmalıdır. Duygusal-siyasal bağlamdaki yalnızlık ve yenilik arayışı boyutları, Gramsci'nin Machiavelli'ye yönelişinin bir özdeşleşme ilişkisini de içerdiği biçimde yorumlanabilir.

Gramsci, faşizmin hapisanesinde geçirdiği 1930'ların İtalya'sında Machiavelli'nin *Prens*'ini -belki aynı zamanda duygusal-siyasal bir bağlamda- yeniden okumuş, *Prens*'ten esinlenerek tasarladığı *Modern Prens*'te Machiavelli düşüncesini kendi düşüncesine katmış ve buradan hareketle faşizme ve egemen Marksist yorumlara karşı giriştiği kuramsal mücadeleyi derinleştirmiştir. Bu mücadelede, faşist Machiavelli yorumundaki insanlık düşmanı, güce ve devlete tapan düşünür, yerini bir halk inşasına ve ulusal-popüler alanın yaratılmasını amaçlayan demokratik filozofa bırakmıştır. Demokratik filozof, Marksizm'deki kuramsal yanılgıların düzeltilmesi açısından işlevseldir. Gramsci *Prens*'teki siyasetin (ahlak, estetik ve diğer alanlara) önceliği düşüncesini “siyasi-iktisadi olgunun önceliği” olarak yorumlar. *Modern Prens* bu ilkeyi benimserken, Marksist kuramdaki ekonomik yapının koşulsuz önceliğini savunan ekonomik belirlenimciliğe cephe alır; siyaseti ikincil bir olgu konumuna düşüren mekanik yorumlarla hesaplaşır.

Gramsci bir gün bir kitap (*Prens*'i) okumuş ve hayatı bir anda değişmiş değildir. Faşizme karşı politik mücadele ile ekonomik belirlenimciliğe karşı kuramsal mücadele, Gramsci'de Machiavelli'nin keşfedilmesinden öncelere uzanır. Fakat Machiavelli okumaları Gramsci'nin Marksizm içinde yaratmış olduğu kuramsal devrimde itici bir güç olmuştur. Machiavelli'nin siyasi

olanın özgüllüğüne yönelik savı, Gramsci'de ekonomik belirlenimciliğe karşı siyasi-iktisadi olgunun önceliği içinde siyaset alanın özgürce açılmasını teşvik etmiş ve bu kuramsal ana fikirde temellenen -başta hegemonya olmak üzere- Gramsci'nin söz dağarcığının biçimlenmesini sağlamıştır. Gramsci, Machiavelli'nin keşfiyle 20. yüzyıl toplumsal-siyasal kuramındaki önemli eğilimlerden biri olan siyasal olana dönüşün yolunu açmış ve bu yoldaki tartışmaları belirlemiştir.⁷ Uzun bir dönem boyunca siyasala dönüş Machiavelli'ye dönüş anlamına gelecektir.

⁷ Althusser'in (2015) ideoloji tartışması ve Machiavelli'ye dönüşü (2010) bu konuda en iyi bilinen örneklerden biridir.

Kaynakça

- Althusser, L. (2010). *İki filozof: Machiavelli & Feuerbach* (A. Tümertekin, Çev.). İthaki Yayınları.
- Althusser, L. (2015). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (A. Tümertekin, Çev.). İthaki Yayınları.
- Anderson, P. (1976). The antinomies of Gramsci. *New Left Review*, I(100), 5-78.
- Berlin, I. (2013). *Against the current*. Princeton University Press.
- Buci-Glucksmann, C. (2012). Hegemonya ve rıza: politik bir strateji. A. S. Sassoon (Ed.), *Gramsci'ye farklı yaklaşımlar* içinde (ss. 121-133). Dipnot Yayınları.
- Buttigieg, J. A. (2011). Önsöz. J. A. Buttigieg (Ed.), *Hapishane defterleri, cilt 1* içinde (ss. 9-90). Kalkedon Yayınları.
- Buttigieg, J. A. (2012a). Notlar. J. A. Buttigieg (Ed.), *Hapishane defterleri, cilt 2* içinde (ss. 287-526). Kalkedon Yayınları.
- Buttigieg, J. A. (2012b). Notlar. J. A. Buttigieg (Ed.), *Hapishane defterleri, cilt 3* içinde (ss. 289-518). Kalkedon Yayınları.
- Buttigieg, J. A. (2014). Notlar. J. A. Buttigieg (Ed.), *Hapishane defterleri, cilt 4* içinde (ss. 251-444). Kalkedon Yayınları.
- Croce, B. (1914). *Historical materialism and the economics of Karl Marx*. Rows Collection.
- Croce, B. (2021). *Politics and morals*. Routledge.
- Curtis, M. (1981). Introduction to the transaction edition. M. Curtis (Ed.), *Historical materialism and the economics of Karl Marx* içinde (ss. i-xx). London.
- De Felice, F. (2021). Devrim ve üretim. A. S. Sassoon (Ed.), *Gramsci'ye farklı yaklaşımlar* içinde (ss. 199-212). Dipnot Yayınları.
- Femia, J. (2004). Machiavelli and Italian fascism. *History of Political Thought*, 25(1), 1-15.
- Fiori, G. (2014). *Antonio Gramsci: bir devrimcinin yaşamı* (K. Emiroğlu, Çev.). İletişim Yayınları.
- Fontana, B. (2013). *Hegemonya ve iktidar: Machiavelli ve Gramsci arasındaki ilişki üzerine* (O. Gayretli, Çev.). Kalkedon Yayınları.
- Gilbert, F. (1954). The concept of nationalism in Machiavelli's Prince. *Studies in the Renaissance*, I, 38-48.
- Gramsci, A. (1979). *Letters from prison*. Quartet Books.
- Gramsci, A. (2003). *Selections from the prison notebooks*. International Publishers.
- Gramsci, A. (2011a). *Hapishane defterleri, cilt 1* (E. Ekici, Çev.). Kalkedon Yayınları.
- Gramsci, A. (2011b). *The modern prince & other writings*. International Publishers.

- Gramsci, A. (2012a). *Hapishane defterleri, cilt 2* (B. Baysal, Çev.). Kalkedon Yayınları.
- Gramsci, A. (2012b). *Hapishane defterleri, cilt 3* (B. Baysal, Çev.). Kalkedon Yayınları.
- Gramsci, A. (2014). *Hapishane defterleri, cilt 4* (B. Baysal, Çev.). Kalkedon Yayınları.
- Gramsci, A. (2021). *Hapishane öncesi yazılar* (İ. Erman, Çev.). Kalkedon Yayınları.
- Griziotti, B. (2007). At the school of Vilfredo Pareto and Maffeo Pantaleoni. M. McLure (Ed.), *The Paretian School and Italian Fiscal Sociology* içinde (ss. 259-265). Palgrave Macmillan.
- Hoare, Q., & Smith, G. N. (2003). Introduction. Q. Hoare & G. N. Smith (Eds.), *Selections from the prison notebooks* içinde (ss. xvii-xcvi). International Publishers.
- Hobsbawm, E. (2012). Gramsci ve Marksist politik teori. A. S. Sassoon (Ed.), *Gramsci'ye farklı yaklaşımlar* içinde (ss. 15-34). Dipnot Yayınları.
- Hughes, H. S. (1985). *Toplum ve bilinç: Avrupa'da toplumsal düşüncenin şekillenmesi, 1890-1930* (G. Özkan, Çev.). Metis Yayınları.
- Jay, M. (1984). *Marxism and totality*. University of California.
- Laclau, E. (2007). *Popülist akıl üzerine* (N. B. Çelik, Çev.). Epos Yayınları.
- La Porta, L. (2019). Dizionario gramsciano/Gramsci dictionary: The modern prince. *International Gramsci Journal*, 3(2), 39-45.
- Lenin, V. I. (2018). *Ne yapmalı?* (B. Zeren, Çev.). Yazılama Yayınları.
- Macciocchi, M. A. (1977). Hegemonya, tarihî blok, devlet. (Ş. Tekeli, Çev.). *Birikim*, 26, 42-64.
- Machiavelli, N. (2023). *Prens* (B. P. Cengiz, Çev.). Koridor Yayınları.
- Marx, K. (1999). Feuerbach üzerine tezler. S. Belli & A. Kardam (Çev.), *Alman ideolojisi* içinde. Sol Yayınları.
- Marx, K. (2013). *Kapital, I. cilt* (M. Selik & N. Satlıgan, Çev.). Yordam Yayınları.
- Mollaer, F. (2024). Machiavelli'nin Makyavelizm'i sorunu: Machiavelli düşüncesinde yöntem, insan doğası ve şiddet. *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 25(3), 400-416. <https://doi.org/10.37880/cumuiibf.1381867>
- Morton, A. D. (2011). *Gramsci'yi çözümlemek: küresel politik iktisatta hegemonya ve pasif devrim* (B. Baysal, Çev.). Kalkedon Yayınları.
- Nairn, T. (2012). Kambur Antonu. A. S. Sassoon (Ed.), *Gramsci'ye farklı yaklaşımlar* içinde (ss. 163-184). Dipnot Yayınları.
- Telò, M. (2012). Fabrika konseyleri. A. S. Sassoon (Ed.), *Gramsci'ye farklı yaklaşımlar* içinde (ss. 213-226). Dipnot Yayınları.
- Thomas, P. (2010). *Yabancı politik: Marksist devlet kuramına yeniden bakmak* (İ. Yıldız, Çev.). Dipnot Yayınları.

- Thomas, P. (2013). *Gramsci çağı: felsefe, hegemonya ve Marksizm* (İ. Akçay & E. Ekici, Çev.). Dipnot Yayınları.
- Thomas, P. (2017). The Modern Prince: Gramsci's reading of Machiavelli. *History of Political Thought*, 38(3), 523-544.
- Vacca, G. (2012). Aydınlar ve Marksist devlet teorisi. A. S. Sassoon (Ed.), *Gramsci'ye farklı yaklaşımlar* içinde (ss. 35-70). Dipnot Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

In this article, we examine the place of Machiavelli as a political philosopher in Gramsci's thought and underline the impact of Gramsci's attempt to interpret Machiavelli in his turn towards the primacy of the political-economic phenomenon.

Gramsci realized his reading of Machiavelli in an environment of wars of interpretation in which Machiavellian thought itself was subject to a struggle for hegemony. Therefore, we first present the established interpretations of Machiavelli that Gramsci confronted during his readings of Machiavelli. We then show that the historical (the Bolshevik Revolution) and theoretical intervention of Leninist thought ("the revolution against Capital"), which Gramsci saw as the principality of the working and peasant classes, prefigures some of the trajectories in Gramsci's *Modern Prince*. Finally, we trace the process of Gramsci's discovery of Machiavelli and analyze the theoretical implications of this dialogue.

In the process of Gramsci's discovery of Machiavelli, the psycho-political context should be mentioned alongside the theoretical factors. Gramsci, who speaks of *The Modern Prince* as a project, writes from the loneliness of having been forced out of public life by the state, just like Machiavelli, who began writing *The Prince*. Machiavelli was expelled by the Medici oligarchy and Gramsci by the fascist dictatorship from public life. Similar to Machiavelli, who emphasizes the novelty of his books in the preface to both *The Prince* and the *Discourses*, Gramsci describes his project as "a book that no one has yet written." While Machiavelli emphasized the difference of his work from classical political philosophy based on moral virtue, Gramsci must have been thinking about the novelty of his intellectual enterprise within Marxist political theory. The dimensions of loneliness and the search for novelty in the emotional-political context can be interpreted as Gramsci's turn to Machiavelli also involves a relationship of identification.

Gramsci reexamined Machiavelli's *The Prince* during his imprisonment under fascism in 1930s Italy, incorporated Machiavelli's thought into his own thought in *The Modern Prince*, which was inspired by *The Prince*, and from there deepened his theoretical struggle against fascism and the dominant Marxist interpretations. In this struggle, the enemy of humanity, the thinker who worships power and the state in the fascist interpretation of Machiavelli is replaced by the democratic philosopher who aims at the construction of a people and the creation of a national-popular space. The democratic philosopher is functional in correcting the theoretical fallacies in

Marxism. Gramsci interprets the idea of the primacy of politics (over morality, aesthetics and other fields) in *The Prince* as “the primacy of the political-economic phenomenon.” In adopting this principle, *The Modern Prince* takes on the economic determinism of Marxist theory, which argues for the unconditional primacy of the economic structure, and comes to terms with mechanistic interpretations that relegate politics to the status of a secondary phenomenon.

Interpreting Machiavelli has been as much a practical problem as a theoretical one. The best example of this is Machiavelli's Italy. From the 19th century to the second half of the 20th century, Italy was the scene of wars of interpretation over Machiavelli. Gramsci entered into a dialog with Machiavellian thought in such an intellectual-political environment and found three interpretations of Machiavelli ready-made as he developed his interpretation: The early nationalist of the Italian nationalists, the scientific thinker of the Italian philosopher Benedetto Croce, the discoverer of the political phenomenon, and the precursor of Italian fascism. Against these dominant interpretations of Machiavelli, Gramsci develops a new interpretation of Machiavelli.

One of the theoretical sources of the *Modern Prince*, which Gramsci designed inspired by Machiavelli's *The Prince*, is Lenin's thought. For Gramsci, Lenin is the mythical modern prince who expresses the aspirations of the working and peasant classes. The trajectories of Leninist thought therefore pervade *The Modern Prince* from beginning to end. The most general of these is the specificity of the political.

The main link between Machiavelli and Gramsci's thought is the historicity of Italy. Machiavelli, in Gramsci's thought, is first and foremost an organic intellectual or democratic philosopher who grasped the national-popular (nazionale popolare) context of politics within the project of eliminating feudalism in the Italian historical conditions. The national-popular, which points to the political *topos* and context of politics, is the basis of Gramsci's critique of both economism and cosmopolitanism. Machiavelli's *The Prince*, in this context, provides the key to solving the national question, which has been an urgent problem in Italian history. The last section of *The Prince*, which calls for a call against the barbarian invasion, is a call for the creation of a national-popular space or the construction of a people. Gramsci interprets this call in terms of the populist option, the political goal of the modern prince: Hegemonic unity, homogeneity and building a people.

Machiavelli mediates a rethinking of the “autonomy” of politics in Gramsci’s thought. Gramsci reads *The Prince* as the political leadership tasked with preparing the conditions for the democratic revolution in Italy, rather than a single individual, and incorporates him into his thought in order to justify the centrality of politics among superstructures and the primacy of the political-economic phenomenon against the basic assumption of the mechanistic interpretations of Marxism (that the infrastructure determines the superstructure).

Gramsci’s entire theoretical background did not change only after reading *The Prince*. The political struggle against fascism and the theoretical struggle against economic determinism predate the discovery of Machiavelli in Gramsci. But his reading of Machiavelli was a driving force in Gramsci’s theoretical revolution within Marxism. Machiavelli’s argument for the specificity of the political encouraged in Gramsci the free opening of the political sphere within the primacy of political-economic phenomenon over economic determinism, and it was on this theoretical core idea that Gramsci’s vocabulary, especially hegemony, took shape. With his discovery of Machiavelli, Gramsci paved the way for the return to the political, one of the most important trends in 20th century socio-political theory, and shaped the debates in this direction. For a long time, a return to the political would mean a return to Machiavelli.